

HÖGTIDLIGHÅLLANDE AV FN-DAGEN DEN 24 OKTOBER 2004

“FN och arbetet för de mänskliga rättigheterna”

Tal

av

**Hans Corell
Ambassadör**

F.d. undergeneralsekreterare i FN och FN:s rättschef

**Strängnäs Domkyrka
24 oktober 2004**

Ärade församling,

”Vi, de förenade nationernas folk, beslutna

att rädda kommande släktled undan krigets gissel, som två gånger under vår livstid tillfogat mänskligheten utsägliga lidanden,

att ånyo betyga vår tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, på den enskilda människans värdighet och värde, på lika rättigheter för män och kvinnor samt för stora och små nationer - - -

Hava överenskommit - - - ”

Orden är hämtade ur inledningen till Förenta nationernas stadga som trädde ikraft den 24 oktober 1945 – alltså för exakt 59 år sedan. Minnet av denna händelse högtidlighålls över hela världen varje år den här dagen. I morgon kväll samlas man i generalförsamlingens sessionssal i FN-högkvarteret i New York för att som traditionen bjuder lyssna till en konsert.

Här i Strängnäs har vi samlats för att på vårt sätt med tal, musik och sång högtidlighålla minnet av FN-stadgans ikraftträdande.

FN-föreningen har bett mig tala över ämnet ”FN och arbetet för de mänskliga rättigheterna”.

Enligt FN-stadgan (Artikel 1) är ett av organisationens ändamål att åstadkomma internationell samverkan vid befordrande och främjande av aktningen för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk eller religion.

Generalförsamlingen skall enligt stadgan (Artikel 13) också ta initiativ till utredningar och lägga fram förslag för att bidra till att dessa rättigheter förverkligas.

Ett av FN:s huvudorgan – det ekonomiska och sociala rådet (ECOSOC) – har ett särskilt mandat på detta område.

Under ECOSOC sorterar kommissionen för mänskliga rättigheter som sammanträder ett antal veckor varje år i Genève. Låt oss ta arbetet inom denna kommission till utgångspunkt för vårt studium av dagens ämne.

Som sin första uppgift fick kommissionen i uppdrag att skriva en deklARATION eller, som vi vanligtvis säger på svenska, en förklaring om mänskliga rättigheter. Arbetet på denna förklaring började i januari 1947 och fullbordades på sommaren 1948. Den 10 december 1948 kunde FN:s generalförsamling anta Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Tillsammans med konventionen mot folkmord, antagen dagen dessförinnan, anses förklaringen som en av FN:s första framgångar

Ibland påstås att idéerna i den allmänna förklaringen är västerländska. Och visst var det många västerlänningar med i arbetet. Ordförande i kommissionen var vid

denna tid Eleanor Roosevelt, änka efter Franklin D. Roosevelt, USA-presidenten som tog initiativet till att FN bildades. En annan välkänd och inflytelserik medlem var fransmannen René Cassin.

Många av idéerna i förklaringen liknar också de som uttrycktes i den amerikanska oavhängighetsförklaringen år 1776 och den franska deklARATIONEN om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna år 1789.

Men just i dessa dagar med ständiga rapporter från konflikterna i Afghanistan, Irak och Mellanöstern är det viktigt att minnas att framstående personligheter från hela världen aktivt deltog i arbetet på att utforma den allmänna förklaringen. Av särskilt intresse i detta sammanhang är att peka på att i kommissionen ingick experter från Egypten, Indien, Iran, Irak, Jugoslavien, Kina, Libanon, Sovjetunionen och Syrien.

Man kan alltså konstatera att Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna har sina rötter i många religioner och kulturer. Om man så vill kan man säga att den är en sammansmältning av många idéer, alla med en fast grund i mänsklighetens tänkande. Förklaringen slår fast rättigheter – medborgerliga och politiska liksom ekonomiska, sociala och kulturella – som skall skydda människor i första hand mot den egna statsstyrelsen.

Men vad innebär allt detta i praktiken? Vilka rättigheter är det fråga om? Låt mig nämna några exempel.

Alla har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet; slaveri och slavhandel i alla dess former är förbjudna; ingen får utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; var och en har rätt att erkännas som person i lagens mening.

Vidare gäller att alla skall vara lika inför lagen; var och en har rätt till verksam hjälp från sitt lands behöriga domstolar mot handlingar som kränker grundläggande rättigheter fastlagda i lag eller författning; ingen får godtyckligt anhållas, fängslas eller landsförvisas.

Var och en är berättigad till rättvis och offentlig rättegång inför en oavhängig och opartisk domstol både när det gäller att fastställa rättigheter och skyldigheter och när det gäller prövning av anklagelser för brott. Den som blivit anklagad för brott har rätt att betraktas som oskyldig till dess skulden blivit lagligen fastställd vid offentlig och rättvis rättegång.

I förklaringen sägs också att ingen får utsättas för godtyckliga ingripanden i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens. Var och en har rätt att inom varje stats gränser fritt förflytta sig och välja sin vistelseort. Man har också rätt att lämna varje land, även sitt eget, och att återvända till sitt eget land. Var och en har rätt till en nationalitet.

Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna innehåller också artiklar som skyddar äktenskapet, familjen, egendomsrätten, rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet; åsiktsfrihet och yttrandefrihet; församlingsfrihet; rätt

att ta del i sitt lands styrelse direkt eller genom fritt valda ombud som väljs genom allmänna och hemliga val.

Här är inte platsen för en detaljerad genomgång av förklaringen. Men jag ville ändå med dessa exempel belysa vad den handlar om. Förklaringen är nämligen av grundläggande betydelse.

I själva verket är Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna den plattform på vilken många bindande fördrag om mänskliga rättigheter bygger. Som exempel kan nämnas den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter från år 1966 och den samma år antagna internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Dessa traktater har nu ratificerats av 150 respektive 153 stater.

Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna har också varit inspirationskälla för många andra konventioner. Låt mig nämna:

- Den internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering från år 1965 (170 ratifikationer och tillträdanden);
- Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor från år 1979 (178 ratifikationer och tillträdanden);
- Konventionen om kvinnors politiska rättigheter från år 1952 (118 ratifikationer och tillträdanden);
- Konventionen om barnets rättigheter från år 1989 (192 ratifikationer och tillträdanden);
- Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning från år 1984 (138 ratifikationer och tillträdanden).

Det är också viktigt att hålla i minnet att Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna utgjort en inspirationskälla för internationella överenskommelser på det regionala planet. Som exempel kan nämnas den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna från år 1952, den amerikanska konventionen om de mänskliga rättigheterna från år 1969 och dess afrikanska motsvarighet från år 1981.

Den europeiska konventionen är det kraftfullaste instrumentet med Europadomstolen i Strasbourg som högsta rättskipande organ. Konventionen gäller numera som lag i Sverige.

Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna har utan tvekan också haft stort inflytande på det nationella planet, inte minst när det gäller utformningen av nya grundlagar. Ett stående inslag i en modern författning är bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter.

En förklaring eller deklaration av detta slag kan med tiden utvecklas till regler av bindande natur. Även om det finns de som skulle invända mot resonemanget, hävdar jag att så är fallet med Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Den har helt enkelt med tiden utvecklats till vad man kallar internationell sedvanerätt, dvs. regler som är bindande för alla stater. Det betyder att förklaringen idag måste omfattas med än större respekt.

Den allmänna förklaringen ger också enskilda medborgare, frivilligorganisationer och företag en fast plattform från vilken man kan argumentera för skyddet för mänskliga rättigheter.

Men nu säger du: Allt det där är säkert bra, men se hur det ser det ut i världen! Hur förklarar du Mellanöstern, f.d. Jugoslavien, Rwanda, Afghanistan, Tjetjenien, Darfur? Listan kan göras lång.

Mitt svar blir: Det finns internationella regler. Men man bryter mot dem precis som det förekommer brott mot regler på det nationella planet. Varje dag sker förbrytelser mot de mänskliga rättigheterna och den s.k. humanitära rätten, alltså den rätt som gäller i krig och vid väpnade konflikter, främst 1949 års Genèvekonventioner.

Din följdfråga blir: Men vad gör då FN för att beivra dessa förbrytelser och se till att de inte upprepas?

Här måste först sägas att FN inte är någon fritt svävande entitet som kan företa sig vad som helst. FN utgörs av medlemsstater, närmare bestämt 191 stycken, och det är dessa staters regeringar som fattar besluten, främst i generalförsamlingen och säkerhetsrådet. Som vi vet är fem av de femton staterna i säkerhetsrådet ständiga medlemmar. Var och en av dem har vetorätt.

Men låt oss gå igenom läget systematiskt.

Först skall då nämnas den internationella övervakningen. Kommissionen för mänskliga rättigheter, som jag redan nämnt, går vid sitt årliga möte igenom situationen i många medlemsländer. Ibland antar den också resolutioner i vilka länder kritiserar för bristande respekt för mänskliga rättigheter. Ärendena kommer sedan upp i ECOSOC och kan också behandlas i generalförsamlingen.

FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter är en annan instans som fungerar som en paraplyorganisation på området. Högkommissarien ger sekretariatsservice åt Kommissionen för mänskliga rättigheter och en underkommission som består av oberoende experter som ägnar sig åt specialstudier av vissa frågor. Högkommissarien har också representanter i vissa länder där det finns särskilda problem.

Vidare har under flera av de konventioner som jag nyss nämnde utvecklats ett omfattande system med kommittéer som med jämna mellanrum granskar rapporter som konventionsstaterna är skyldiga att lämna in. Vid granskningen kan en sådan kommitté utfärda rekommendationer, som staterna anses böra följa.

Det förekommer också att kommittéerna tar upp ärenden där enskilda personer vänt sig till kommittén med klagomål mot en medlemsstat som godtagit detta förfarande. Kommittén under konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter är ett exempel.

Vidare finns det FN-organ som lämnar ett omfattande bistånd för att hjälpa stater att bygga upp trovärdiga och fungerande rättssystem. FN:s barnfond och FN:s utvecklingsfond bör särskilt nämnas här.

Men i alla dessa fall är förutsättningen att staterna samarbetar. Tyvärr gör de inte alltid det. Det finns också stater som inte har en funktionsduglig regering eller som helt fallit ur ramen för vad som krävs av en stat för att kunna delta i det internationella samarbetet. Med ett engelskt uttryck brukar man kalla dem "failed states".

I sådana fall kan FN tänkas ingripa med vad som kommit att kallas för fredsbevarande operationer.

Traditionellt ägnade sig FN åt fredsbevarande operationer om tre förutsättningar var uppfyllda: det skulle finnas ett fredsavtal; parterna skulle välkomna insatsen och utsikterna för en lyckad operation skulle vara goda; våld skulle få användas bara i självförsvar.

Idag är emellertid läget ett annat. Nu har man i stället börjat tala om fredsframtvingande operationer som dessutom sätts in i lägen där det råder en intern konflikt i en medlemsstat. Ett särskilt problem är här att parterna i konflikten inte uppfattar FN-styrkan som opartisk. Resultatet blir i vissa fall att FN-trupperna blir måltavla för direkta angrepp.

De mest komplicerade operationerna på detta område är när FN inte enbart får ett militärt uppdrag utan också ett mandat att regera området i fråga. Så är fallet i Kosovo, och så var fallet i Östtimor, som ju nu är en självständig stat.

Var kommer då de mänskliga rättigheterna in i bilden i detta sammanhang, frågar du?

För det första har säkerhetsrådet dragit slutsatsen att det i dessa fall inte räcker med en militär insats. Man måste också ägna uppmärksamhet åt den civila sidan både under själva operationen men också därefter. En dag skall ju FN-styrkan – de blå hjälmarna – dras tillbaka efter genomfört uppdrag. Om man då inte kan lämna efter sig åtminstone grunden till ett fungerande rättssystem med polis, åklagare och domstolar, riskerar man att situationen snabbt återgår till vad den var före FN-insatsen.

Detta förhållande har lett till att säkerhetsrådet nu tagit upp mänskliga rättigheter och rättsstatsfrågor som särskilda punkter på sin dagordning. Tidigare, under det kalla krigets tid, var detta otänkbart.

Hur mycket FN kan uträtta här sammanhänger givetvis med vilka resurser medlemsstaterna ställer till organisationens förfogande. Vidare beror det på vilket politiskt stöd som en viss operation har och med vilken enighet och beslutsamhet som säkerhetsrådet engagerar sig i frågan.

Helt klart är att FN:s resurser är begränsade. Det är också viktigt att organisationen inte tar på sig uppgifter som den inte mäktar med. Därför var det t.ex. uteslutet att FN skulle anförtros regeringsuppdrag i Afghanistan och Irak.

Att resurserna är begränsade får emellertid inte bli en ursäkt när FN misslyckas, och organisationen kan med rätta kritiseras för att den inte agerat eller agerat för sent eller på ett otillräckligt sätt i vissa fall.

Det förhållandet att de mänskliga rättigheterna inte respekteras över allt och att FN inte alltid lyckas i sina ansträngningar får emellertid inte medföra att vi ger upp. Vi måste blicka framåt. Vi får inte förtröttnas i arbetet på att garantera mänskliga fri- och rättigheter.

Det är när brott begås mot dessa rättigheter som konflikter uppstår – konflikter som orsakar stort mänskligt lidande och som kräver alltför mycket av FN:s resurser. Det är också uppenbart att dessa resurser behövs för andra angelägna ändamål.

Men var är det egentligen vi talar om till slut? Ett enkelt svar på frågan är: I grund och botten handlar det om människors längtan efter frihet.

När jag tidigare i år lämnade befattningen som FN:s rättschef tog jag upp just den saken. Som utgångspunkt tog jag Matteusevangeliets 7 kapitel, vers 3: ”Varför ser du flisan i din broders öga och inte bjälken i ditt eget?”

Med hjälp av mina medarbetare på FN:s rättsavdelning – de kommer från alla världens hörn – fann jag samma tankegång hos Buddha och i buddisternas Dhammapada; i Koranen; i hinduernas Mahabharata och hos deras heliga poeter; i judarnas Talmud. Ett kinesiskt ordspråk lyder: ”Tänk på dina egna fel under nattens första hälft och på andras fel under resten av natten då du sover!”

Två slutsatser kan dras av detta. Den första är att det finns många gemensamma värderingar i religionerna och människornas livsfilosofier. Men vi bör inte ge oss in på närmare jämförelser här och definitivt inte på trosfrågor. I stället bör vi enas om att statsstyrelserna i världen bör vara sekulära – världsliga – med folkrätten som gemensam nämnare.

Den andra slutsatsen är att man först skall se till sig själv och ställa frågan: Hur respekterar mitt land de mänskliga rättigheterna? Först om ett lands regering visar att den gör en ärlig och uppriktig ansträngning att respektera dessa rättigheter kan samma regering i internationella sammanhang med legitimitet påtala andra staters brister i detta hänseende. Helst bör sådana framstötter givetvis ske i organiserade former tillsammans med andra stater.

Frivilligorganisationerna spelar här en viktig roll. De har många gånger både kunskap och engagemang för att påtala brott mot mänskliga rättigheter var de än förekommer. Det är av stor betydelse att de, liksom medierna, engagerar sig till de mänskliga rättigheternas försvar.

På det nationella planet handlar det ofta om att ta upp skyddet för mänskliga rättigheter med företrädare för regering och parlament. På det internationella planet

gäller det att påverka andra stater, FN och andra internationella organisationer. En annan viktig uppgift för frivilligorganisationer som bedriver sådan verksamhet är att bistå länder som ännu inte kommit så långt på detta område.

Det är i det perspektivet vi skall se Svenska FN-förbundet och dess systerorganisationer världen över.

Också näringslivet kan delta i detta arbete. Generalsekreterarens s.k. Global Compact erbjuder en möjlighet att göra detta i organiserade former.

Jag avslutade mitt avskedstal i FN tidigare i år med att citera Thomas Simonsson. Han blev biskop i Strängnäs år 1429. Jag kan inte tänka mig ett bättre sätt att avsluta ett anförande om mänskliga rättigheter i Strängnäs Domkyrka än att läsa de tre mest berömda raderna ur biskop Thomas storslagna dikt om friheten från år 1449. Den sista raden innehåller det allvarsamma budskapet om att friheten också innebär ett ansvar; man måste kunna bära friheten på rätt sätt. Det budskapet gäller oss alla men bör med kraft särskilt riktas till världens herrar idag: ¹

“Frihet är det bästa ting
där sökas kan all världen omkring,
den frihet kan väl bära.”

¹ Strofen anges här med “Biskop Thomas av Strängnäs” av Erik Lönnroth (Stockholm, 1966) som källa. Den återges också på annat sätt, bl.a.:

”Frihet är det bästa ting
som sökas kan all världen kring,
den frihet väl kan bära.”